

Schriftelijk advies met betrekking tot Plan van Aanpak "Planmatig beheer Bos en aanpak essentaksterfte" Rottemeren

Opgesteld door: Dr. Ir. J. den Ouden / Wageningen University & Research / 24 juli 2019

1. Inleiding

Sinds 2017 wordt het terreinbeheer in recreatiegebied Rottemeren uitgevoerd door Staatsbosbeheer, in opdracht van het Recreatieschap Rottemeren. Na decennialang achterstallig onderhoud van de bospercelen, en de komst van de essentaksterfte waardoor de essen in het gebied in snel tempo afsterven, heeft Staatsbosbeheer een beheerplan opgesteld, "Planmatig beheer Bos en aanpak essentaksterfte", welke is vastgelegd op 27 november 2017. Na de start van de werkzaamheden is door omwonenden bezwaar gemaakt tegen de uitvoering van het plan van aanpak. Twee van de drie gemeenten die deelnemen aan het Recreatieschap Rottemeren (Rotterdam en Lansingerland) hebben het Dagelijks Bestuur van het Recreatieschap gevraagd een onafhankelijke beoordeling te laten uitvoeren. Het schap heeft de Wageningen Universiteit gevraagd deze beoordeling uit te voeren.

Op maandag 15 juli is een bezoek gebracht aan het gebied, waarbij met afgevaardigden van de betrokken beheereenheid van Staatsbosbeheer en van de actiegroep "Stop de bomenkap Lansingerland" samen een rondgang is gemaakt door het gebied. Daarbij is gekeken naar een groot aantal verschillende objecten binnen het gebied, in zowel het gedeelte dat in 2018 en begin 2019 reeds is aangepakt, als in het gedeelte dat eind 2019 en in 2020 onder handen genomen zal worden.

Het recreatieschap Rottemeren heeft een aantal concrete vragen geformuleerd die in dit advies beantwoord dienen te worden. Deze vragen zijn in de bijlage integraal opgenomen. Op deze vragen is een reactie gekomen vanuit de actiegroep. Deze zijn voorafgaand aan het veldbezoek doorgesproken met alle aanwezigen, waarbij is overeengekomen dat additionele vragen niet worden toegevoegd aan de reeds gestelde vragen, maar dat de betreffende punten in het advies worden verwerkt.

2. Situatie

De Rottemeren is in de jaren 1960-1970 aangelegd in polders langs de Rotte. Door eerdere veenwinning is het gebied laag gelegen waardoor het grondwater veelal dicht aan het maaiveld staat. De bodem bestaat uit een afwisseling van veenrestanten, klei en zand, en is over het algemeen erg vruchtbaar. Het gebied bestaat uit een afwisseling van bossen, weides, moerassige ruigtes en waterpartijen, en wordt doorsneden door een dicht netwerk van paden. Er wordt in het gebied intensief gerecreëerd.

Het bos is relatief jong met een afwisseling van verschillende boom- en struiksoorten. Bij de aanleg van het bos is een gevarieerde begroeiing aangeplant met snelgroeiende boomsoorten als populier en wilg, waardoor snel een boskarakter kon ontstaan. Doordat de populieren in ruim verband zijn geplant konden snel grote bomen opgroeien met brede kronen. Verder zijn langzamer groeiende soorten aangeplant zoals es, els, gewone esdoorn en zomereik, in menging of als monocultuur. Deze soorten zijn veel dichter op elkaar geplant. Omdat in deze bossen de afgelopen decennia vrijwel geen onderhoud heeft plaatsgevonden staan de bomen erg dicht op elkaar en zijn in diktegroei sterk achtergebleven. Hierdoor zijn de bomen erg slank (wel hoog maar niet dik), waardoor deze instabiel zijn en de onderlinge concurrentie tussen bomen zeer hoog is. De essen zijn de afgelopen jaren op grote schaal besmet geraakt door het vals essenvlieskelkje, met massale sterfte door essentaksterfte tot gevolg.

3. Beheerdoelen

Het recreatief gebruik geldt als hoofddoel voor het beheer. Hiervoor is de landschappelijke schoonheid van het gebied het belangrijkste uitgangspunt, met voldoende recreatieve voorzieningen. Voor de bospercelen geldt als afgeleid beheerdoel dat wordt gestreefd naar kleinschalig gemengde en structuurrijke bossen. Hiermee wordt ook een belangrijke basis gelegd voor het tweede beheerdoel, namelijk het plaats bieden aan een hoge biodiversiteit. Het hout dat vrij komt bij beheer wordt verkocht om de exploitatiekosten te drukken, maar houtoogst is op zichzelf geen doel in het beheer.

Door de enorme groeikracht heeft zich in een aantal decennia een opgaand bos gevormd. Dankzij een uitgekiend beplantingsplan is nu een gevarieerd bos aanwezig met een veelheid aan boom- en struiksoorten, afgewisseld met open ruimtes. Hierdoor is in korte tijd een aantrekkelijke omgeving ontstaan om in te recreëren, en een belangrijk habitat voor veel planten en diersoorten.

4. Bevindingen

Kern van het Plan van Aanpak is een indeling van het gebied in zes werkblokken om werkzaamheden zoveel mogelijk in ruimte en tijd te concentreren, de aangetaste essen in één werkgang binnen een werkblok te verwijderen, instabiele populierenpercelen om te vormen naar jong bos en een begin te maken met het aanpakken van achterstallig onderhoud in de overige bospercelen.

De rondgang door het gebied en gesprekken met betrokkenen hebben tot onderstaande bevindingen geleid. Hierbij is het Plan van Aanpak beoordeeld ten opzichte van de beoogde doelen voor het gebied. Tevens is aandacht geschonken aan de schaal van ingrijpen.

4.1 Veiligheid

Belangrijkste aandachtspunt voor het beheer met betrekking tot het recreatief gebruik is het zorgdragen voor de veiligheid van bezoekers. Het nalaten van beheeractiviteiten in de bospercelen heeft wat dit betreft een ongunstige situatie teweeg gebracht. De bomen in de percelen hebben een te hoge verhouding tussen hoogte en diameter, waardoor zij onvoldoende stabiel zijn. Gekoppeld aan een gemiddeld lagere vitaliteit als gevolg van sterke concurrentie leidt dit tot sterfte van bomen en een vergroot gevaar voor omvallen. In essenpercelen is door de essentaksterfte een extra acuut gevaar geïntroduceerd. Het beheer moet zich prioritair richten op het wegnemen van de gevaar zettende situatie in en rondom aangetaste essenpercelen en instabiele populieren. Tevens dient zo snel mogelijk in de overige bospercelen te worden gedund om toe te kunnen werken naar een stabiel bos met dikke en vitalere bomen. In het huidige Plan van Aanpak wordt dit expliciet onderkend en hier wordt in de praktijk naar gehandeld.

4.2 Structuurvariatie

Op grote schaal is het gebied erg afwisselend, met veel overgangen van open gebied naar bos. Op kleinere schaal bestaat het bos uit een afwisseling van verschillende boomsoorten in relatief kleine percelen, al dan niet met een gevarieerde struiklaag. Op beide schaalniveaus is dit direct het gevolg van het uitgevoerde beplantingsplan.

Binnen de bospercelen is in veel gevallen duidelijk minder variatie aanwezig. Dit is vooral het gevolg van een eenzijdige ontwikkelingsfase van de bossen die allemaal rond de zelfde tijd zijn aangelegd. Door de achterstand in onderhoud zijn dit dichte bossen zonder noemenswaardige struiklaag, of een ijle en minder vitale struiklaag. Voor het geheel vormen de bospercelen zonder dichte ondergroei een bijdrage aan de variatie in het gebied (afwisseling tussen bospercelen met en zonder ondergroei). Hiermee heeft het grote nadeel van achterstallig onderhoud ook een voordeel opgeleverd: de schaarse ondergroei zorgt voor afwisseling binnen het bos, en door het uitblijven van bodemverruiging bieden deze percelen in de nabije toekomst mogelijkheden tot het aanplanten van een nieuwe generatie bomen onder een scherm van oudere bomen, waardoor de bosstructuur in stand kan blijven en bij verjonging grootschalig ingrijpen niet nodig is. Om deze redenen moet bij de geplande dunningen terughoudend worden ingegrepen om het kronendak gesloten te houden. Sterk dunnen is tevens ongewenst vanwege de slechte stabiliteit van de bomen. In het veld is geconstateerd dat dunningen voldoende voorzichtig en terughoudend zijn gepland en uitgevoerd.

4.3 Biodiversiteit

De verscheidenheid aan planten en dieren hangt van vele factoren af. Een van de belangrijkste factoren is het voorkomen van verschillende leefmilieus waaraan soorten zijn gebonden. Door het sterk afwisselende karakter van de Rottemeren is de voorwaarde aanwezig voor een rijke flora en fauna. Met betrekking tot aanwezige populaties planten en dieren is verder geen concrete informatie ingewonnen.

Variatie in leefmilieus is door de opbouw van het gebied gegarandeerd. Bos wisselt af met weides, ruigtes en water. De landschappelijke opbouw zal niet verder worden veranderd. Binnen bossen is het van belang zoveel mogelijk een bosklimaat te behouden om de aan bos gebonden flora en fauna zoveel mogelijk een plaats te laten behouden. Grootschalige kap van percelen dient zoveel mogelijk te worden voorkomen. Helaas noopt de aanpak van de gevolgen van essentaksterfte tot een vlaktegewijze aanpak met een relatief grote verstoring van de bosgroeiplaats tot gevolg. Anderzijds bieden de kapvlaktes weer plaats voor een typische pioniervegetatie dat als een tijdelijke aanvulling kan worden gezien van de lokale diversiteit. In het Plan van Aanpak wordt uitgegaan van het zoveel mogelijk handhaven van de bestaande kleinschalige bosstructuren, tenzij dit als gevolg van calamiteiten (essentaksterfte) of gevaarstelling (populieren) niet mogelijk is. Bij herinplant wordt uitgegaan van steeds een variatie aan inheemse, aan de groeiplaats aangepaste bomen en struiken. Hiermee voldoet het Plan van aanpak aan belangrijke voorwaarden voor het behoud van biodiversiteit in het gebied.

Een zeer groot deel van de aan bos gerelateerde biodiversiteit is gebonden aan staand en liggend dood hout. Op dit moment is in het gebied relatief weinig dood hout aanwezig. Het huidige Plan van Aanpak voorziet niet expliciet in een toename van de hoeveelheid dood hout. Dit zou in de uitvoeringsfase van het plan eenvoudig kunnen worden ingepast.

Bij werkzaamheden in het bos met gebruik van machines moet er voor zorg gedragen worden de bodem zo min mogelijk te berijden om bodemverdichting en bodemverstoring te voorkomen. Dit kan worden gerealiseerd door gebruik te maken van vaste paden in het bos (uitrijpaden, dunningspaden). In de uitvoering van dunningswerkzaamheden zijn dergelijke vaste paden aangegeven.

4.4 Schaal van ingrijpen

Bij het algemene streven naar kleinschalig gemengde en structuurrijke bossen past geen beheer waarbij bospercelen in hun geheel worden gekapt en verjongd. Toch is dit aan de orde bij essenopstanden en een aantal percelen met populier (waarbij overigens in fases wordt verjongd). Gezien het progressieve verloop van de essentaksterfte, de instabiliteit van de essen en populieren en het daardoor ontstane risico voor windworp, takbreuk of spontaan omvallen van bomen is het direct aanpakken van essen- en populierenpercelen noodzakelijk.

Door het gebied te verdelen in werkblokken wordt er voor gezorgd dat werkzaamheden in het terrein in ruimte en tijd worden gespreid. Dit heeft veel voordelen (o.a. overzichtelijke planning, voorbereiding en uitvoering van werkzaamheden, geconcentreerde schade aan wegen en paden, ruimtelijk beperkte overlast in het gebied). In de beeldvorming leidt dit wel tot een ogenschijnlijk te forse ingreep in een werkblok. Gezien de acute noodzaak tot ingrijpen is dit in het gebied Rottemeren onvermijdelijk. Een individuele aanpak van zieke bomen over het gehele gebied leidt tot jaarlijkse verstoring, verhoogt de instabiliteit van de essenopstanden, en leidt binnen een aantal jaren tot sterke verruiging waardoor verjonging sterk bemoeilijkt wordt. De opmerking van de beheerder dat we "door de zure appel heen moeten bijten" lijkt hier geheel op zijn plaats. Uiteraard is het bij de uitvoering van belang om eventueel aanwezig stabiele individuen van andere boomsoorten zoveel mogelijk te laten staan om daarmee het boskarakter zoveel mogelijk te handhaven. De gekozen werkwijze in het Plan van aanpak is daarom adequaat onder de huidige omstandigheden.

In het gebied is een aantal essen aangetroffen met relatief weinig aantasting door essentaksterfte. Bij navraag is gebleken dat Staatsbosbeheer een uitgebreide inventarisatie heeft gemaakt van de situatie rondom de essentaksterfte in het gebied, waarbij expertise van binnen de organisatie is aangewend en de situatie in Rottemeren kon worden vergeleken met die rond essentaksterfte elders in het land. Conform het Praktijkadvies Essentaksterfte van de VBNE is gezocht naar mogelijk resistente bomen, maar die zijn niet aangetroffen. Op basis van het aantastingsbeeld (vrijwel alle bomen aangetast) kan worden verwacht dat de bomen in de essenpercelen in een periode van zes jaar dermate zullen aftakelen dat daarmee gevaar zal ontstaan voor bezoekers. Uiteraard is het niet mogelijk een hard getal te geven omtrent de kans dat een weinig aangetaste es binnen zes jaar daadwerkelijk zover aftakelt dat deze gevaar oplevert. Het is daarom goed mogelijk (en zelfs waarschijnlijk) dat een deel van de aangetaste essen over zes jaar nog leeft. Echter, op voorhand zijn deze individuen niet aan te wijzen. Om deze redenen is het verstandig, hoe erg het ook is, om in een keer alle essen op te ruimen.

5. Conclusies

Op grond van het bovenstaande kunnen onderstaande conclusies worden getrokken. Daarbij wordt met een nummer verwezen naar de bijbehorende vraag in de bijlage.

- In het Plan van Aanpak "Planmatig beheer Bos en aanpak essentaksterfte" zijn verantwoorde keuzes gemaakt voor het beheer van het bos in de Rottemeren (1a, 2a).
- Hoewel in de doelstelling voor het gebied wordt uitgegaan van het ontwikkelen van kleinschalig bos wordt toch op relatief grote schaal ingegrepen. Dit is onvermijdelijk, en in de uitvoering van werkzaamheden wordt hier voldoende rekening mee gehouden (2a).
- Concentratie van alle werkzaamheden in werkblokken is verstandig en doelmatig (3a).

6. Aanbevelingen

6.1 *Individuele, weinig aangetaste essen*

Incidenteel zijn essen aangetroffen die dermate weinig aantasting laten zien dat deze wellicht over zes jaar nog in leven zouden kunnen zijn. Er zou overwogen kunnen worden om op plekken waar deze geen direct gevaar kunnen vormen voor bezoekers (minstens op 25 meter afstand van een pad) dergelijke bomen nog niet te kappen, mits deze voldoende stabiel zijn om na vrijstelling harde wind te doorstaan.

6.2 Toename hoeveelheid dood hout

Gezien het belang van dood hout voor de biodiversiteit is toename van dood hout zeer wenselijk. In ker-
nen van aangetaste essenpercelen kan, mits op voldoende afstand van paden, een aantal aangetaste
essen worden gespaard om op stam te sterven. Dit kan eventueel worden gecombineerd met (6.1) door
deze bomen als groepje te sparen samen met een weinig aangetaste es. In smalle percelen, of langs
perceelranden, kunnen ook gevelde of omgevallen essenstammen in het bos worden achtergelaten. Om
de exploitatie niet te veel te schaden kunnen hiervoor reeds gestorven bomen voor worden uitgekozen.
Ter voorkoming van brandstichting kan het hout uit de kroon worden losgezaagd en afgevoerd samen
met de rest van het gevelde hout. Ook een aantal populierenstammen kunnen in de percelen
achtergelaten worden als dood hout.

6.3 Het inlopen van de dunningsachterstand

Vrijwel alle bospercelen zijn de afgelopen decennia nauwelijks tot niet beheerd. Deze achterstand in
onderhoud dient zo snel mogelijk te worden ingehaald omdat hierdoor met het jaar de mogelijkheden tot
ingrijpen worden beperkt door een verdere afname van de stabiliteit van het bos. Ingrijpen is ook nodig
om mengingen in stand te houden en de vitaliteit van bomen te verbeteren (met name esdoorn is weinig
vitaal). Vanwege de instabiliteit van de huidige bossen moet voorzichtig worden ingegrepen. Het beste
kunnen vitale individuen worden geselecteerd als toekomstboom en worden vrijgesteld door een grote
concurrent te verwijderen.

6.4 Verjonging van bomen onder scherm ouder bos

Het huidige bos is nog volop aan het groeien en is nog niet aan verjonging toe. Door de gelijktijdige
aanleg is de leeftijdsvariatie van het bos erg klein. De komende decennia kan toegewerkt worden naar
het vergroten van de variatie door een nieuwe generatie bomen aan te planten onder een scherm van
het huidige bos. De komende beheercycli moet bij dunning voorzichtig worden gewerkt aan het verbete-
ren van de stabiliteit van de huidige bomen. Tegelijkertijd moet het kronendak zoveel mogelijk gesloten
worden gehouden om bodemverruiging tegen te gaan. Wanneer de stabiliteit als goed wordt beoordeeld
kan het kronendak open worden gemaakt door forser te dunnen en onder het overblijvende scherm in
groepen worden onderplant met schaduwverdragende boomsoorten zoals linde en fladderiep. Esdoorn zal
zich waarschijnlijk spontaan kunnen vestigen.

6.5 Gemengde essen- en populierenbossen

In een aantal percelen met populier of es is sprake van een flinke bijmenging met andere boomsoorten.
In de communicatie naar het publiek toe worden ingrepen in dergelijke gemengde percelen aangemerkt
als "verjonging". Feitelijk is hier sprake van een forse dunning (in essenpercelen) of het verwijderen van
een scherm (populier). De bijmenging maakt het mogelijk om hier een bosvegetatie te behouden door bij
velling de overige soorten zoveel mogelijk te sparen. Een heldere instructie voorafgaand aan, en goede
regie bij, kapwerkzaamheden is van groot belang om er zorg voor te dragen dat deze resterende bomen
gespaard blijven.

6.6 Gevarieerde verjonging

In sommige essenpercelen is reeds een dichte struikvegetatie aanwezig. Bij het verwijderen van de essen kan deze struiklaag zoveel mogelijk worden gespaard. Herplant kan zich dan concentreren op het inbrengen van boomvormers in groepen op plekken waar de struiklaag minder dicht is of beschadigd als gevolg van kapwerkzaamheden. Voorafgaand aan de herplant moet de lokatie van de in te planten groep vrij worden gemaakt van resterende struiken.

Bij herplant van gekapte percelen wordt een grote variatie aan boom- en struiksoorten gebruikt. Het is belangrijk deze soorten niet door elkaar te mengen, maar groepsgewijs aan te planten. Dit geldt met name voor de boomvormende soorten.

Op grotere verjongingsvlaktes kan snel een nieuwe herkenbare bosstructuur ontstaan door enkele populieren mee te poten. Deze zullen snel boven de rest van de aanplant uitgroeien. Rondom deze populieren kunnen schaduwverdragende soorten worden aangeplant zodat geen gaten vallen wanneer de populieren in de toekomst weer worden verwijderd.

6.7 Regie is sleutel tot succes

Bij het uitvoeren van beheermaatregelen is een intensieve regie van het grootste belang. In de werkplanning moet voldoende ruimte worden ingebouwd voor het instrueren en begeleiden van het werk. Aanwezigheid in het veld moet prioriteit hebben boven andere werkzaamheden.

Bijlage: VRAGEN MBT ADVIES:

1. Recreatieschap Rottemeren heeft in 2017 besloten het bosbeheer planmatig aan te pakken. Het gebied is verdeeld in 6 werkblokken die in de komende 6 jaar gefaseerd uitgevoerd worden. Jaarlijks worden alle maatregelen in een werkblok uitgevoerd. Op deze wijze wordt toegewerkt naar een structuurrijk bos met een gevarieerde leeftijdsopbouw en een hoge biodiversiteit.

Vragen: **a.** Is met dit in 2017 genomen besluit naar de huidige inzichten van de WUR een verantwoorde keuze gemaakt om de beoogde doelstelling te bereiken? **b.** Kan de WUR aanbevelingen doen die bij kunnen dragen aan het behalen van de beoogde doelstelling?

2. Gelet op de progressieve ontwikkeling van essentaksterfte en de verwachting dat essen die aangetast zijn binnen zes jaar een risico kunnen gaan vormen voor bezoekers van het recreatiegebied heeft Recreatieschap Rottemeren in 2017 besloten de aanpak van de essentaksterfte mee te nemen in de planmatige uitvoering van het bosbeheer. Daarmee is gekozen voor een planmatige aanpak op werkblokniveau en niet voor een aanpak op individueel niveau gestuurd door calamiteiten. Deze keuze is gemaakt omdat het Rottemerengebied een druk bezocht recreatiegebied is en een calamiteitengestuurde aanpak leidt tot ongewenste effecten op het recreatief gebruik (overlast door werkzaamheden, schade aan infrastructuur). Bovendien is het gebied vanwege de grote hoeveelheid fiets-, voet-, MTB- en ruiterspaden, parkeerterreinen etc. ongeschikt is om met veiligheidszones te werken. Ook leidt een calamiteitengestuurde aanpak tot ongewenste effecten op de ecologie (verstoring door steeds terugkerende werkzaamheden en betreding van het gebied, schade aan de bodemstructuur en aan de herplant/hergroei).

De werkblokvolgorde is bepaald door de aanwezigheid van essen; werkblokken met veel essen zijn als eerste gepland. Alle aangetaste essen in een werkblok worden verwijderd, alleen gezonde essen die als uitgangspunt kunnen dienen voor de ontwikkeling van nieuwe, minder of niet-vatbare rassen van de gewone es worden gespaard. Deze zijn tot nu toe niet aangetroffen.

Vragen: **a.** Heeft het recreatieschap met dit in 2017 genomen besluit naar de huidige inzichten van de WUR een verantwoorde keuze gemaakt om de essentaksterfte aan te pakken? **b.** Kan de WUR aanbevelingen doen die bij kunnen dragen aan een effectieve aanpak van de essentaksterfte?

3. Door de keuze om het bosbeheer planmatig uit te voeren en de aanpak van de essentaksterfte daarin mee te nemen is worden gedurende een uitvoeringsjaar veel werkzaamheden tegelijk in een werkblok uitgevoerd. Mede doordat in de afgelopen jaren onderhoudsachterstanden zijn ontstaan en er ook verjonging van populieren- en wilgenvakken plaatsvindt is de impact van de werkzaamheden die uitgevoerd worden groot. In het werkblok Lage Bergse Bos speelt bovendien dat de werkzaamheden tegelijk worden uitgevoerd met het vrijzagen van het tracé van de A16 Rotterdam die door dit gebied loopt.

Vragen: **a.** Heeft het recreatieschap met het besluit om alle werkzaamheden binnen een werkblok gedurende een uitvoeringsjaar in uitvoering te nemen naar de huidige inzichten van de WUR een verantwoorde keuze gemaakt? **b.** Kan de WUR aanbevelingen doen die bij kunnen dragen aan het beperken van de impact van de werkzaamheden?

4. Bij de uitvoering van de werkzaamheden worden bosbouwkundige aannemers ingezet. Het recreatieschap stuurt erop dat het werk met zo min mogelijk schade en overlast uitgevoerd wordt, o.a. door van de aannemer een goede organisatie en logistieke planning vooraf en inzet van kleinschalig materieel te verlangen en door gericht toezicht te houden tijdens de uitvoering van de werkzaamheden.

Vraag: Kan de WUR aanbevelingen doen die bij kunnen dragen aan het beperken van schade en overlast?